

A NEVETÉSÉRŐL

Sokfélekép tudott nevetni. Lenyûgözõ szerénységgel, ha felismerték az utcán, vagy üzletekben, - könnyedén, vagy félig, ha nem akarta megmondani a véleményét valamirõl, ádázul, mintha e galád, perfid élet cinkosa volna, ha valami iszonytató dologról értesült, például olyasmirõl, hogy amit becsült, szeretett, amiért a szívét adta volna, (oly kevéssé ösmert, mélyen rejtező szívét), - hogy azzal rosszul bántak, ha sárba tapostak valami szépet és nemeset, - oh ilyenkor nagyon lobogott és mulatott... s nem is éppen keserûn. Hanem úgy, mint aki az életrõl való ismereteit igazolva látja s ezt a keserû tudását élvezzi megint istenien.

S én ezt a nevetését szerettem a legjobban. Nem is mulasztottam el tehát, ha hallottam egy-egy ilyen kis nekivaló történetet valahol, feljegyeztem, hogy elmondjam neki. - Egyszer így szóltam hozzá a telefonon át:

- Ime egy neked való kis eset. Tegnap még élt egy szegény fiú ebben a városban, akinek nem adták ki az örökségét s akinek ennél fogva nagyon ritkán volt csak vacsorája. Egy szegény, jótélelek hivatalnoknõnél lakott, aki néha juttatott ugyan neki ezt-azt, ha már nagyon meglátszott rajta az éhség, - csak hogy ez nehezen ment, mert nem szívesen fogadta, mert érzékenylelkû fiú volt. Egyszóval sokat éhezett. S ekkor az történt, hogy ezt a nélkülözõt egy éjjel hazamenet, kirabolták az utcán. Éppen õt és éppen akkor, mikor minden vagyona, nehezen szerzett tíz pengõje is ott volt a zsebében. Erre semmit se szólt, csak épp hazament és agyonlõtte magát. Ez pedig olyan dolog, azt hiszem, mint mikor valaki leesik az emeletrõl és még ráesik egy üveg szódavíz is a fejére. Tehát az eset neked való. Nos, mit szólsz hozzá?

Csend. - Kosztolányi nem felel.

- Hát nem nevensz? - kérdezem tõle.

Még mindig nem felel.

- Itt vagy? - kérdezem tõle.

- Itt vagyok, sirok, - feleli õ.

- Te sírsz és nem nevensz?

- Igen, nem jól tudok már nevetni, - feleli õ.

Huncut ember volt, mint e példából is látható. Becsapott mindnyájunkat, még engem is, akihez pedig, - megtört szívvel említem, - igazán hozzáfûzték a nehéz évtizedek. S vajjon mért tette? Mért csapott be mindenkit? Megpróbálom e bonyolultságot kicsit kigombolyítani, amennyire lehet. Egy alkalommal így szólt hozzám, szegény napjai vége felé:

- A fiam meglátta egy társát az uszodában, én is vele voltam. - Feri! - kiáltotta boldogan és egész belesápadt a boldogságába. Tudod, úgy lelkendezett, ahogy csak gyerekek képesek, majd kiesett a szíve utána. - Szervusz! - felelték erre neki közönyösen. S ez neki elég volt, alighanem egész életére. Ő ma már csak nevet, ha meglátja valamelyik barátját, ezt is látom, mert megfigyeltem rajta. Nem mer többé lelkendezni, pedig szeretne, tudom, hisz ismerem, hisz a vérem, hisz olyan mint én vagyok... - Majd szomorúan hozzátette:

- Nem tudja senki, csak te. S egyesek biztosan csodálkoznának, ha megtudnák, hogy szívem is volt. - És megint nevetett, képes volt még ekkor is, újra nevetni, pedig arról beszélt elõzõleg, hogy alighanem vége van az életnek. E nevetésével pedig ezt fejezte ki elõttem:

- Hogy nem szenvedheti ő a sopánkodást, nem, nem, ő megveti. Vagyis az ember ne panaszkodjék az élet kegyetlenségéről, követelvé, hogy az igazodjék a kívánságai után, hanem igyekezzék az életet megismerni minden bonyolultságaival és iszonyatával együtt és tanuljon megállani benne. Illetve, még ez sem elég. Tanulja meg szeretni, és minden körülmények között gyönyörködni benne.

*

Szíve mélyéből tudott továbbá hahotázni bizonyos talpig becsületes és puritán embereken is, pedig ő maga is talpig becsületes volt. S itt nem is az írói becsületéről szólok, - hisz mindenki tudja, mi volt neki az írás, - mindene, - a nappala, az éjszakája, az egészsége, amiye csak volt, annak szolgálatában állott. Hiszen sarkantyúval kergette bele az életét a művészetébe. Az emberi magatartásáról beszélek. Olyan ember volt, aki ugyan meghalni talán nem tudott volna azért, amit igaznak érzett, de viszont inkább meghalt volna, semhogy ellene vétsen. Hogy az érdemet megtagadja, mondjuk, avégből, hogy a hatalomnak tessék, amely gyarlóságot oly gyakran műveli az emberek fia, vagy ellene szóljon annak, amit tisztel, - hogy is lehetett volna ilyen elképzelni róla? Talpig előkelő férfi volt, a szíve gyökeréig az, aki számára a gyűlölet például oly idegen valaminek látszott, mintha nem is ismerné az ízét, - a gonoszság minden fajtája pedig kívülről való dolog volt. Még ilyen embert nem is láttam. Hosszú barátságunk alatt egyszer sem tapasztaltam rajta olyat, amit az önzés becstelen villanásainak szoktam nevezni, még durvaságot se soha, pedig sok-sok éjszakát töltöttünk el együtt s volt alkalmam oly lelkiállapotban is látnom őt, mikor ki volt kelve magából, mikor levetett magáról minden tartózkodást... s bizony mondom, ritka dolog az, hogy valakinek ilyen indulatában se csúszsék ki a száján egy-egy szó, amely gyanussá teheti eddigi magatartását... - - Ő nem volt kitartó lélek, sem erős, ennek jelét is adta, arra sem volt hajlama, hogy magáévá tegye a mások ügyét, mindezt bebizonyították az évtizedek, - a tisztaságán, nemességén, rokonszenves és kedves emberi voltán azonban soha folt nem esett, a legtitkosabb percekben sem, soha.

Még ilyen embert nem láttam. Mert nem volt indulattalan, tudott haragudni, tudott tévedni, tudott hibákat elkövetni, még nagyokat is, - de senki nála jobban nem érezte, ha hiba volt a hiba, mert a lelke abban, hogy mi a tisztesség, sohasem tévedett.

A tisztesség lelki szükséglete volt.

Ki tudja, mért szeret az ember valakit? De ha mégis felelnem kellene valaki előtt, hogy mért szerettem? ezt hoznám fel legfőbb okául, hogy ilyen volt, hogy az ethikus érzékenysége ennyire ép volt és hibátlan - s ezenfelül viszont, hogy mégis szíve mélyéből mindig nevette azokat a tisztességtudó lelkeket, akikből a huncútság minden cseppjét kilúgozta lelki higiéniajuk, - vagy minek nevezem azt az állapotot, mikor valaki már nem is ember akar lenni, hanem maga az ártatlanság? Az ilyen férfiak mindig mélyen néznek az ember szemébe, folytonos hűségük folytonos bizonyítékául, - elpirulnak, ha pikáns viccet hallanak és így tovább. - De Dezső nem pirult el, ő hahotázott s az ilyen férfiakat aggszûzeknek nevezte, vagy a becsület bajadérjainak és mindenféle gúnnyal illette őket, hajlandó lett volna továbbá pellengérré állítani őket és a szemükbe röhögni, mert megvetette a gépiességüket, a nagyszerűségük unalmát, - ő az étellejességet szerette, természetesen, vagyis hát olyan volt és úgy tett ebben is, ahogy az egy okos és kedves, minden filozófiák borától sokszor megrészegült, de sokszor ki is józanodott nemes rómaihoz illik. Ahhoz a kedves és elfogulatlan és pajkos fajtához, amelynek az életismeret volt a kátéja, a fontoskodást pedig nem tűrte a vére. Nem, nem, Dezső előtt a legszentebb dolgokkal sem volt érdemes fontoskodnia senkinek.

*

Soha hitlenebbet! S a hitlensége bájos volt. Az értelem játszi fényét szerette természetesen, annak villanásait és villódzásait és nem a vakhitet, - mint egy nemes rómaihoz illik is - és megvetette az ostobaságot. Nem szerette a homályt, sem a misztériumokat, sem ezt a német fogalmat: «Tiefe», - de rajongott a francia szellem világosságáért és charme-jáért s az ájtatos hívő minden imádatával bámulta s mindig elragadtatva e világ örökké változó, fénylő felületét... mert a látszatok és tünékeny látomány volt neki a Lényeg, ő ahhoz imádkozott. Csélcsap sapkája volt neki és ehhez mindenkinél okosabb szíve és szemei, amelyek mindent láttak: a gazdagok gonoszságát, de a szegényekét is, a kötelességteljesítés kegyetlenségét s az álmatagság ostobaságát, - mindent! Ha azok, akik az okosságot szeretik, tudnák, hogy ki volt ő, zarándokhelyük lenne a sírja.

S ha e magyar hon akár csak azt is értékelni tudná, hogy az irodalom micsoda értőjét veszítettük el benne... de ne kövessük e keserű gondolatot útján. Hisz mindegy az, hogyan értékel e világ. Legyünk béketűrők. Nem a haszon végett van teremtve a fény, - ki tudja, mért van teremtve. Mi látunk általa, de ha nem látnók is, volna. S hogy ő mennyire értette például Shakespearet? Jobban, mint Paul Ernst, pedig az nagyon értette. Nekünk mind a kettőnknek Shakespeare volt a legfőbb fellebbvalónk s néha ő tanított engem nagyobb tiszteletére, néha én őt. Olykor pedig megegyeztünk. Egyik megegyezésünk ilyen volt: - A gramofónomon egy angol színész lemezét járattam el neki, ugyancsak napjai vége felé, Richard király egy monológját. S ő, miután meghallgatta, eltűnődött felette és így szólt:

- Ha meghalok és vele találkozhatnék... És ennyi volt az egész. - Amire a feleségem meghatva felelte neki:

- Milyen édes-kedves lélek vagy te, Dezső... S most mit mondhatok én is egyebet, hogy utána kiáltok.

Oh ez a kedves nagy diák, de siratom őt, ezt a lenge testvéremet, aki hajlott, fordult és libegett, vagyis mindenképp azon igyekezett, hogy egyensúlyban tartsa szívét...

«Vétkeztem itt s vétkeztek ellenem,
bár senki úgy, mint lázadt szellemem,
az sarkantyúzott szűnös-szűntelen
s ezért vagyok én bűnös-bűntelen.»

«De a komor szemet el nem bírom,
örök gyehenna lesz attól sírom...»

«Azzal, mi biztos és szilárd-igaz,
holtomban új halálba taszítasz,
aki halandó, folyvást botlik az,
számomra csak a kétes a vigasz.»

«A kancsal emlék szépítsen tovább,
mint hold, amely felhőkön oson át,
s széthordva megbocsátó mosolyát...»

- igen, ilyen volt ő: ingatag testvérem volt, de belátásánál és tudásánál fogva is az... s akiben mégis a lelki nagyság nem egy jelét adatott látnom, - nagy szó ez nekem, a legnagyobb talán, amelyet valakiről elmondhatok. Mert nem sok emberrel találkoztam ezen az úton, akiről ezt ma már hajlandó volnék tanusítani.

Mindez pedig a lelke emlékezetéül álljon itt. A művei külön fejezet volna. Ezekről, ha lesz erőm, máskor fogok szólni. Most csak arra a megjegyzésre szorítokozom, hogy a «Rossz orvos» és a «Pacsirta» olyan kis regények s hogy élete vége felé olyan szép verseket írt, amelyek csak a magyar nyelvvel együtt múlhatnak el.
